

A női felső kereskedelmi iskolák férfi szempontú vizsgálata

Stummer Krisztina

Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar; 6725 Szeged, Hattyas u. 10.

krisztinastummer@gmail.com

Absztrakt: A 20. század első évtizedében megnyílt Pozsonyban hazánk első nyilvános női felső kereskedelmi iskolája, amely új oktatási színteret és egyben mobilitási csatornát kínált a lányok számára. Az új, középfokú intézményben a növendékek egyidejűleg tettek szert általános műveltségre és szakmai ismeretekre. Az iskola egyedisége abban rejlett, hogy a korszak társadalmi elvárásaival, illetve szokásaival szemben kezdetektől fogva a fiúiskola tantervét és szervezetét vette át, tananyagában azzal megegyezett. Annak ellenére, hogy korában számtalan kritika érte a női sajátosságok (például kézimunka, háztartástan óra) hiánya miatt, a neveléstörténeti kutatások ez idáig kevés hangsúlyt fektettek az iskolatípus vizsgálatára. Jelen előadás célja megvizsgálni, milyen kép alakult ki az iskolatípusról saját korában, hogyan viszonyultak a férfiak a képzéshez és miként érintette az ő kereseti lehetőségeiket a nők munkaerőpiaci térnyerése. Arra a kérdésre keressük a választ, miként reagáltak a férfiak a nők előtt megnyíló új lehetőségre: támogatták, hogy a lányok is hozzájuk hasonló képzést kaptak vagy esetleg kritikával illették, hol látták a saját helyüket a munkaerőpiacon, illetve újraértékelték-e a klasszikus nemi szerepeket? Az iskoláról kialakult kép feltárása során elsősorban sajtótermékekre és értesítőkre támaszkodunk, amelyeket a dokumentumelemzés módszerével dolgoztunk fel. A kutatás időbeli dimenzióját az 1909 és 1938 közötti periódus jelenti, vagyis az első női felső kereskedelmi iskola megnyitásától a középiskolai rag elnyeréséig terjedő időszak.

Kulcsszavak: nőtörténet, szakképzés, kereskedelmi oktatás, sajtókutatás

1. Bevezetés

A 20. század első felének jelentős eseménye volt, amikor 1909-ben Pozsonyban megnyitotta kapuit hazánk első nyilvános női felső kereskedelmi iskolája. A tanfolyamok már korábban is lehetővé tették, hogy a lányok alacsonyabb szintű kereskedelmi ismereteket elsajátítsanak, viszont ezek elavult tananyagaik révén már nem elégítették ki a kor és a munkáltatók igényeit. A női kereskedelmi iskolákat

azzal a céllal hozták létre, hogy pótolják a hiányosságokat, és megfeleljenek a gazdasági és társadalmi élet elvárásainak.

Jelen tanulmány annak feltárására vállalkozik, hogy a nők növekvő jelenléte a kereskedelmi pályákon milyen hatást gyakorolt a férfiak attitűdjeire és gondolkodásmódjára. A kutatás középpontjában azok a kérdések állnak, hogy:

- Miként viszonyultak a férfiak a nők felső kereskedelmi képzéséhez?
- Hogyan értékelték a férfiak a „dolgozó nő” jelenségét?

A kutatás időkereteit az 1909 és 1938 közötti időszak jelenti, amikor az intézmény női felső kereskedelmi iskola néven működött. Ezt követően középiskolai rangra emelkedett és kereskedelmi középiskolaként tevékenységét új keretek között folytatta.

A vizsgálat során hat sajtótermék írásait elemeztük, név szerint: a Nemzeti Nőnevelés, a Magyar Pedagógia, a Kereskedelmi Szakoktatás, a Pécsi Napló, a Magyar Iparoktatás és Az Ujság. A különböző kiadványok bevonása a neveléstörténeti kutatásokba új perspektívákat és új információkat tárhat fel a kutatók előtt. Ugyanakkor szükséges kellő kritikával és megfontoltsággal is kezelni őket, hiszen a szerzők az olvasói igények kiszolgálása érdekében a tényeket esetenként elferdítve vagy kiszínezve közvetíthették. Ugyanakkor lehetőséget teremtenek az oktatáspolitikai elképzelések és nevelési ideálok rekonstruálására, valamint a korszak gyermekfelfogásának árnyaltabb megértésére, miközben értékes információkat szolgáltatnak az iskolák mindennapi működéséről is, ami a jelen kutatás szempontjából kiemelt jelentőséggel bír. E források egyúttal fontos támpontként szolgálnak egyes adatok ellenőrzéséhez. Az elemzés során azonban végig szem előtt tartottuk azt a módszertani megfontolást, hogy „...*nagyobb körülményekre van szükség egy-egy cikk tartalmának értelmezése és elemzése során, hiszen az egyes írások gyakorta nem a közvélemény gondolatait tükrözik, hanem csupán az újságíróét, egy olvasóét vagy valamely érdekcsoportét...*” [1].

A vizsgálatba bevont sajtócikkek kiválasztása több szempont együttes érvényesítésével történt. Elsődlegesen kizárólag azokat az írásokat tekintettük a kutatás szempontjából relevánsnak, amelyek kifejezetten a női felső kereskedelmi iskolákra vonatkoztak, így a fiúk oktatását érintő intézmények nem képezték az elemzés tárgyát. Emellett a vizsgálat középpontjába azok a közlemények kerültek, amelyek az intézménytípussal kapcsolatban értékelő vagy véleményformáló megállapításokat tartalmaztak. Ezzel szemben az olyan írások, mint az iskolai beiratkozásokkal, statisztikai adatokkal vagy intézményi ünnepségekkel kapcsolatos beszámolók, nem szolgáltattak érdemi információt, ezért nem kerültek bevonásra.

A kiválasztást követően az írásművek rendszerezése több lépcsőben történt. Elsődlegesen a cikkeket aszerint soroltuk kategóriákba, hogy az intézménytípusról

pozitív vagy negatív értékítéletet fogalmaztak-e meg. Ezt követően másodlagos csoportosítás keretében további alkategóriákat alakítottunk ki annak feltárása érdekében, hogy a szerzők milyen megfontolások mentén fogalmazták meg kritikájukat az intézményekkel szemben.

2. A nők iskoláztatásának társadalmi és intézményi keretei Magyarországon - vázlat

A nők az emberi történelem során számszerűen mindig a társadalom közel felét alkották, ennek ellenére Magyarországon az intézményes, államilag szabályozott oktatáshoz való hozzáférésük hosszú időn keresztül erősen korlátozott maradt. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a lányok teljes mértékben kimaradtak volna a művelődés folyamatából. A hagyományos társadalmi keretek között nevelésük elsősorban a család feladata volt: az anyák adták tovább mindazokat az ismereteket, amelyek a háztartás vezetéséhez, a gyermekneveléshez és a női szerepek betöltéséhez szükségesek voltak. Az oktatás formálisabb szintjeihez való hozzáférés ezzel szemben jóval szűkebb kör számára volt elérhető [2].

A tehetősebb rétegekben már a 18. századot megelőzően is előfordult, hogy a leánygyermeknek részesültek tanításban, többnyire magántanárok közreműködésével, családi környezetben. Emellett bizonyos szerzetesrendek vállalták a lányok intézményes nevelését és oktatását, elsősorban a társadalom felsőbb rétegeiből származók számára. A női szerzetesrendek által fenntartott iskolák új lehetőségeket kínáltak, ám számuk alacsony volt, működésük pedig sok esetben nem tudott lépést tartani a kor társadalmi elvárásaival, így hatásuk korlátozott maradt [3] [4].

A felvilágosodás időszakában a lányok magasabb szintű művelődésből való kizárása továbbra is általános gyakorlat volt. A tanult nő alakja gyakran vált gúny tárgyává, a pedagógiai és filozófiai gondolkodás pedig elsősorban az anyai és háziasszonyi szerepre készítette volna fel a nőket. A korszak meghatározó elképzelése szerint a nő legfőbb hivatása a családon belül teljesedett ki: jó feleségként és gondoskodó anyaként kellett helytállnia, miközben az intellektuális ambíciók háttérbe szorultak. A 19. század során lezajló társadalmi és gazdasági átalakulások – a polgárosodás, az iparosodás és az urbanizáció – azonban új helyzetet teremtettek. A munkaerőpiac átalakulása, valamint a képzettebb munkaerő iránti igény fokozódása szükségszerűen felvetette a nők oktatásának kérdését is. Ezzel párhuzamosan a közgondolkodásban is megjelentek azok a hangok, amelyek a nők szélesebb körű és színvonalasabb képzését sürgették. Egyes gondolkodók már nemcsak a nemek közötti, hanem a társadalmi rétegek közötti egyenlőség kérdését is napirendre tűzték, és a nők szellemi képességeinek elismerése mellett érveltek [5] [6]. A század közepére a nőnevelés ügye egyre inkább közérdekként jelent meg. Bár továbbra is hangsúlyos maradt az anyai és háziasszonyi szerepre való felkészítés, mind többen vallották, hogy a nők nevelése

nem pusztán magánügy, hanem a nemzet jövőjét is meghatározó tényező. Ezzel összefüggésben különös jelentőséget kapott az oktatás nemzeti jellege: a hazai intézményekben folyó neveléstől a nyelvi és kulturális identitás megerősítését várták, szemben a külföldi nevelőnők és intézetek gyakorlatával. Az 1830-as évektől kezdődően egyre több városban jöttek létre nőneveléssel foglalkozó magánintézmények, amelyek részben válaszként szolgáltak a növekvő művelődési igényekre. Ezek az intézmények eltérő pedagógiai elveket képviseltek: míg egyesek elsősorban a hagyományos női szerepekre való felkészítést tekintették céljuknak, mások már a nők önállóbb társadalmi szerepvállalását és műveltségének bővítését is fontosnak tartották [7]. A nőnevelés kérdése fokozatosan sokszínűbbé vált, és egyre inkább tükrözte a korszakon belüli ideológiai különbségeket [8].

A reformkor országgyűlésein az alsó- és középfokú oktatás átalakítása is napirendre került, és bár a lányok oktatására vonatkozó elképzelések ekkor még nem öltöttek törvényi formát, az irányváltás egyértelmű volt. Az egységes, államilag szabályozott népoktatás megvalósítására végül a kiegyezést követően került sor. Az 1868-as népoktatási törvény kimondta az oktatás kötelező jellegét nemi és felekezeti különbségtétel nélkül, ami mérőföldkőnek tekinthető a lányok iskoláztatása szempontjából is. Bár a tananyag alapvetően azonos volt, a koedukáció továbbra sem vált általánossá [9]. A középfokú oktatás területén ugyanakkor továbbra is jelentős különbségek mutatkoztak a fiúk és lányok képzése között. Az elemi iskola után többféle intézménytípus kínált továbbtanulási lehetőséget, eltérő képzési idővel és célokkal. A polgári iskola, majd később a felsőbb leányiskolák megjelenése a középosztály igényeire adott választ, ugyanakkor ezek az intézmények nem biztosítottak teljes értékű továbbtanulási lehetőséget. A század utolsó harmadában egyre erőteljesebben jelentkezett az igény a lányok magasabb szintű oktatására. Ennek eredményeként jöttek létre az első felsőbb leányiskolák, majd később a leánygimnáziumok, amelyek már az érettségi megszerzését is lehetővé tették. Az oktatás tartalma ugyanakkor továbbra is tükrözte a nemi szerepekről alkotott elképzeléseket: a tantervekben hangsúlyos helyet kaptak a „nőiesnek” tekintett ismeretek, és az érettségi sem biztosított a fiúkéval azonos jogosultságokat.

A 19. század végén és a 20. század elején döntő változást jelentett, hogy a nők előtt fokozatosan megnyíltak az egyetemek egyes karai. A felsőfokú tanulmányok lehetősége új távlatokat nyitott meg, és egyre több nő kényszerült – vagy választotta – az önálló keresőtevékenységet. A középfokú leányoktatás további reformjai a gimnáziumi és a szakmai irányú képzések differenciálására törekedtek, miközben a társadalmi viták középpontjába került a koedukáció és a nők munkavállalási esélyeinek kérdése. Az első világháború idején a nők oktatása különösen felértékelődött, mivel a munkaerőhiány következtében egyre több területen vált nélkülözhetetlenné a munkájuk. A háborút követő időszakban ugyanakkor világossá vált, hogy az oktatási rendszer jogi rendezése elengedhetetlen. Az 1920-as évek közepén megszületett törvényi szabályozás különböző

középiskolátípusokat különített el, eltérő életpályákra készítve fel a lányokat. A differenciált rendszer azonban nem bizonyult tartósnak.

A harmincas években az egységes nemzeti középiskolai rendszer kialakítása került előtérbe, amelyben a fiúk és lányok tantervei nagyrészt közelítettek egymáshoz. A későbbi reformok ugyanakkor ismét előtérbe helyezték a gyakorlati, háztartási és gyermeknevelési ismereteket, részben a diplomás nők munkanélküliségének csökkentése érdekében.

A második világháborút megelőző és követő évek újabb fordulatot hoztak: a politikai jogok kiterjesztése, a munkaerőpiaci részvétel növekedése és az oktatási lehetőségek bővülése a nemek közötti egyenlőség erősödésének irányába mutattak. A felsőoktatásban tanuló nők aránya folyamatosan emelkedett, és a század közepére a nők oktatási részvétele már megkerülhetetlen tényezővé vált a magyar társadalomban [4] [10].

3. A női felső kereskedelmi képzés

A 19. század második felében egyre nagyobb igény mutatkozott arra, hogy a nők számára is szervezett szakmai képzések jöjjenek létre.¹⁵ Ennek első lépéseként 1888-ban indították el a hat hónapos önálló kereskedelmi tanfolyamot, melyet két évvel később nyolc hónapra hosszabbítottak. A társadalom folyamatosan növekvő elvárásai a képzés színvonalának további emelését követelték. Pozsonyban 1909-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterhez nyújtottak be kérelmet egy új iskola alapítására, amelynek eredményeként még ugyanabban az évben megnyitotta kapuit hazánk első női felső kereskedelmi iskolája. Ezen intézmény különlegessége abban állt, hogy tanterve és szervezeti felépítése nagyrészt megegyezett a fiúiskolák 1895. évi 44.001. számú rendeletében előírtakkal, kisebb eltérésekkel ugyan, de a két nem képzése lényegében azonos volt. Más képzési formák esetében ez nem volt tapasztalható; mindenhol fontos szempont volt azonban, hogy a női hivatáshoz illeszkedő tantárgyak a tanterv részét képezzék. Az új női iskolák száma évről évre nőtt, részben azért, mert a hároméves képzés 1912-től már kereskedelmi érettségit biztosított, és korlátozott lehetőséget adott a továbbtanulásra is. Az oktatási struktúra és tartalom kapcsán folyamatos viták folytak az általános műveltséget adó és a szakmai órák arányáról, a képzési idő hosszáról és a tanulók túlterheltségéről. 1919-re megszületett a döntés a negyedik évfolyam bevezetéséről, mivel „a kereskedelmi iskolák tananyagát három év alatt becsülettől elvégezni teljes lehetetlenség”. [12] Ezzel párhuzamosan a képzés szerkezete is átalakult: az első két évfolyam a kereskedelmi tagozathoz tartozott, ahol elsősorban a belföldi

¹⁵ A női szakképzésről lásd továbbá: Sanda István Dániel (2025): A hazai női szakképzés kezdetei a református egyház kebelében. In.: Pap Ferenc, Szetey Szabolcs, Fehér Ágota (szerk.): *Tehetség gondozás és református szellemiség*. Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar, Budapest. pp. 48-56. [11]

gazdasági ismeretekre helyezték a hangsúlyt, míg a felső tagozatban a nemzetközi közgazdasági és kereskedelmi tudás megszerzése vált központi céllá. A női kereskedelmi iskolák iránti érdeklődés jelentősen nőtt, és az 1920-as évek végére már 18 intézmény kínált lehetőséget a növendékek számára [13]. Az iskolatípust először 1938-ban érintette jogszabály: a felső kereskedelmi iskolák ekkor gazdasági középiskolákká alakultak, és középszintű oktatási intézményként folytatták tevékenységüket. Az átalakulás során nagyobb hangsúlyt kapott az általános műveltség, új tanterv került bevezetésre, és az intézmények már kereskedelmi középiskola néven működtek tovább.

4. A női felső kereskedelmi képzés a sajtótermékekben

Az alábbi fejezet áttekinti a vizsgált sajtótermékeket, majd azt követően konkrét példákon keresztül mutatjuk be, hogyan alakult az adott iskolatípus társadalmi megítélése, milyen vélemények és attitűdök jelentek meg róla a kortárs sajtóban.

4.1. A sajtótermékek bemutatása

A Nemzeti Nőnevelés 1880 és 1919 között megjelenő havi folyóirat volt, amely évente átlagosan tízszer jelent meg, és elsősorban tanítónőknek, leányiskolai pedagógusoknak, valamint a nőnevelés iránt érdeklődőknek szólt. A budapesti Sugárúti Állami Tanító-képző Intézet tanári kara szerkesztette, és változatos témákat kínált: hazai és külföldi oktatási viszonyokat, iskolatípusokat, reformokat, a nők társadalmi és gazdasági szerepvállalását, módszertani javaslatokat, valamint könyvismertetéseket. A lapra jellemző, hogy a női szerzők aránya kiemelkedő volt: a dualizmus korában évente körülbelül 20%-ot, 1891-ben pedig 40%-ot tett ki, így a folyóirat nemcsak tartalmában, hanem írói összetételében is női szemszögűnek tekinthető. [14]

A *Magyar Pedagógia* (eredeti címén *Magyar Paedagogia*) a hazai pedagógiai és neveléstudományi élet egyik legrangosabb, máig működő folyóirata. 1892-ben indította a Magyar Paedagogiai Társaság azzal a céllal, hogy összefogja és közvetítse mindazok munkáját, „*kik nevelésünk ügyének fejlesztését szívükön hordják*” [15]. A lap nem csupán egy adott pedagógusi réteget célozott, hanem általános érvénnyel kívánta elérni az érdeklődőket. Tematikája igen sokrétű: elméleti és gyakorlati kérdéseket egyaránt tárgyal, bemutatja az aktuális tankönyveket, neveléstörténeti írásokat közöl, valamint áttekinti az iskolatípusokat. Politikai okok miatt 1947 és 1961 között szünetelt, majd 1961-től a Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottságának folyóirataként folytatta működését [16].

A *Kereskedelmi Szakoktatás* című folyóiratot Schack Béla alapította 1892-ben Pozsonyban, és hamar a hazai kereskedelmi oktatás központi fórumává vált. 1894-től hivatalosan a Kereskedelmi Szakiskolai Tanárok Országos Egyesületének

Közlönyeként jelent meg, évente tíz számmal. A lap tematikája rendkívül változatos volt: módszertani tanulmányok, jegyzőkönyvek, könyvajánlók, külföldi kereskedelmi képzést bemutató cikkek és statisztikai beszámolók szerepeltek benne. Szerkesztői között olyan nevek tűntek fel, mint Schack Béla, Vincze Frigyes és Trautmann Henrik, a szerzők túlnyomó többsége azonban férfi volt, női tollforgatók csak ritkán jelentek meg. A szaklap 1944-ben szűnt meg [17].

A *Pécsi Napló* egy független politikai napilap volt, amely Pécsen jelent meg 1892. december 1-től 1944-ig. Célja az volt, hogy „betöltse azt az űrt, a melyet eddig a haladó kor szellemének megfelelő vállalat hiánya okozott”, azaz a legfontosabb közéleti és politikai híreket hozza olvasóinak. Elsősorban helyi és megyei eseményekről számolt be, de országos történelemsokról is rendszeresen beszámolt. A cikkek döntő többsége név nélkül jelent meg.

A *Magyar Iparoktatás* havi folyóirat 1897 és 1919 között jelent meg, az Országos Iparoktatási Tanács Hivatalos Közlönyeként. A szerkesztőség az első számban több célkitűzést fogalmazott meg: az érdekek közösségének szolgálatát, a helyes tanmódszerek kidolgozását és nyomon követését, az iskolák közötti együttműködés és a testületi szellem erősítését, valamint a hazai iparoktatás társadalmi népszerűsítését [18]. A folyóirat évente tíz alkalommal számolt be az iparoktatás legfontosabb újdonságairól és tudnivalóiról, függetlenül az iskola fenntartójától vagy szintjétől. Tartalmában egyaránt szerepeltek általános és speciális kérdések, a magyar és a nemzetközi viszonyok bemutatása, a legfrissebb szakirodalmak ismertetése, törvények és rendeletek közzétele, statisztikai adatok, valamint tantervek és tankönyvengedélyezések változásai.

Az *Ujság* 1903-ban indult Gajári Ödön szerkesztésében, „*Tisza István gróf konzervatív liberális irányának orgánusaként*” [19]. Megjelenésének első évében 15 000 példányt adott el, és tíz év alatt 65 000-re nőtt az eladott példányszám, így a legnépszerűbb politikai napilapok közé került. 1925. május 31-én egy cikk miatt betiltották, de július 12-én az *Ujság* névvel (névelő nélkül) újraindult. A lap így mintegy negyedszázados hagyományt követve igyekezett továbbvinni Tisza István nemzeti és liberális politikájának szellemiségét. Ebben a formában 1944. március 23-áig működött, amikor végleg megszűnt.

4.2. A lapokban megjelenő vélemények

A kereskedelmi iskolák megítélése a korszak sajtójában rendkívül sokrétű volt: egyaránt megjelentek támogató és kritikus hangvételű vélemények. Az alábbiakban először azokat az írásokat és érvrendszereket mutatja be a tanulmány, amelyek pozitívan értékelték a képzési formát, kiemelve az ezek mögött meghúzódó főbb gondolati csomópontokat. Ezt követően térünk rá a bíráló megjegyzések elemzésére, valamint azokra az alcsoportokra, amelyek köré a kritikai érvek szerveződtek.

Az egyik markánsan elkülöníthető kategória a női kereskedelmi képzés családi és gazdasági hasznosságát hangsúlyozó érvrendszer köré szerveződött. E megközelítés szerint a kereskedelmi iskolát végzett nők tudása nem elsősorban önálló egzisztencia megteremtését szolgálta, hanem a családi vállalkozás, illetve a férj vagy az apa gazdasági tevékenységének támogatását. A nő ebben az értelmezésben olyan belső munkaerőként jelent meg, aki alkalmazotti státusz nélkül, megbízhatóan és költséghatékonyan járulhat hozzá az üzem működéséhez. A sajtóban megjelenő vélemények gyakran emelték ki, hogy a kereskedelmi irányban képzett nő „felbecsülhetetlen és megfizethetetlen szolgáltatokat” nyújthat a gazdálkodó, iparos vagy kereskedő férfi családtag számára, mivel ismeri az üzem rendjét, képes annak adminisztratív és gazdasági feladatait ellátni. Hasonló gondolat jelenik meg abban a megállapításban is, miszerint „*a felsőkereskedelmi végzett lány jó szolgáltatokat tehet a férj vagy az apa üzemében*” [20]. A hangsúly ezekben az értelmezésekben nem a nő önálló munkavállalásán, hanem a családi gazdaságon belül betöltött támogató szerepén van. Más szerzők a házasságon belüli együttműködés aspektusát emelték ki. Bárdos (1932) szerint azok a nők, akik a kereskedelmi iskola elvégzését követően lépnek házasságra, „*férjeiknek a szó nemes értelmében vett hasznos, értékes, számítani, kalkulálni, beosztással élni tudó segítőitársai lesznek*” [21]. Ezek a vélemények azt mutatják, hogy a női kereskedelmi oktatás támogatása gyakran nem a nők társadalmi emancipációjához vagy önálló karrierlehetőségeihez kapcsolódott, hanem a hagyományos nemi szerepek keretein belül nyert értelmezést. A képzés hasznosságát elsősorban abban látták, hogy a nő képzett segítőként jelenhet meg a családi vállalkozásban, csökkentve az anyagi terheket és növelve az üzem hatékonyságát. Ez az érvrendszer egyszerre erősítette a kereskedelmi iskolák létjogosultságát és konzerválta a nők gazdasági szerepvállalásának korabeli, korlátozott értelmezését.

A következő kategória a női kereskedelmi képzés jelentőségét a haza jövője és a gyermeknevelés szempontjából értelmezte. Ebben a megközelítésben az oktatás nem csupán egyéni vagy családi haszonnal bírt, hanem nemzeti érdekeket szolgáló befektetésként jelent meg. A nő egyszerre vált a társadalom aktív, munkaképes tagjává és a következő generáció neveléséért felelős szellemi irányítóvá. Sebők (1918) megfogalmazása szerint a „jövendő Magyarország” felépítésében a nő kettős szerep hárul „*úgy is mint a társadalom munkás tagjára, úgy is mint gyermekei édesanyjára és szellemi vezetőjére... Mindennel, ami az ő szellemi nivójának emelésére alkalmas, hazánknak teszünk szolgálatot.*” [22] E gondolatmenetben a nők műveltségének és szellemi színvonalának emelése közvetlenül hozzájárul az ország fejlődéséhez, hiszen az anya tudása, világlátása és értékrendje meghatározó hatással van a felnövekvő nemzedék nevelésére. A női oktatás így nem öncélú, hanem a nemzet jövőjét megalapozó tényezőként értelmeződött. A sajtóban megjelenő érvek ebben az esetben is összekapcsolták a női képzést a hagyományos anyai szereppel, ugyanakkor azt tágabb társadalmi dimenzióba helyezték. A kereskedelmi iskolák által nyújtott tudás nemcsak a munkavégzésben, hanem a család irányításában és a gyermekek nevelésében is hasznosnak bizonyulhatott. Az

értelmezés szerint az ilyen módon képzett nők tudatosabban képesek részt venni a család és a társadalom életében.

A harmadik alcsoport a női kereskedelmi oktatás szükségességét a gazdasági ismeretek elsajátításának igényével indokolta. Ebben az értelmezési keretben a gazdasági tudás nem rendkívüli vagy a női szerepektől idegen kompetenciaként jelent meg, hanem a nő „természetes hivatásához” szervesen kapcsolódó készségként. Szuppán Vilmos (1930) [23] megfogalmazása szerint a nő neveléséhez „szinte hozzátartozik”, hogy gazdasági ismeretekkel is felruházzák, vagyis a pénzügyi, számviteli és gazdálkodási alapismeretek megszerzése a lányok oktatásának elengedhetetlen részeként jelent meg. A sajtóban megfogalmazott vélemények szerint ezek az ismeretek nemcsak a munka világában, hanem a mindennapi életben, a háztartás vezetésében és a családi költségvetés irányításában is alapvető jelentőséggel bírtak. E felfogás a női kereskedelmi oktatás létjogosultságát a gyakorlati szükségserűségek felől közelítette meg. A gazdasági ismeretek átadása a nőnevelés természetes részének számított, ugyanakkor a hangsúly továbbra is a családon belüli hasznosíthatóságon maradt.

A negyedik kategória azokat az érveket foglalja magában, amelyek a nők feltételezett, természetesnek tekintett erőseit hangsúlyozták, különösen az irodai és adminisztratív munkakörök vonatkozásában. E nézőpont szerint bizonyos női tulajdonságok – mindenekelőtt a rend- és pontosságszeretet, a megbízhatóság és az aprólékos munkavégzés iránti hajlam – kifejezetten alkalmassá tették a nőket a kereskedelmi és hivatali feladatok ellátására. A sajtóban megjelent vélemények gyakran emelték ki, hogy a lányokban meglévő rend- és pontosságszeretet az irodai munkában különösen jól hasznosítható, ezért „szerencsés gondolatnak” tekintették a nők kereskedelmi pályára irányítását. Ezt az álláspontot tükrözi a Pozsonyi Női Felső Kereskedelmi Iskola megnyitásáról szóló beszámoló is, mely szerint „*az új iskola szépet és nemeset fog nekik tanítani s ezzel a kereskedelemnek tesz szolgálatot*” [24]. A női munka így nem csupán elfogadható, hanem kifejezetten kívánatos elemként jelent meg az irodai környezetben. Szuppán (1930) ennél is tovább ment, amikor azt állította, hogy az üzleti élet bizonyos területein a nő „jobbán használható”, mint a férfi. Ez az érvelés a női munkavállalás hatékonyságát és gazdasági racionalitását hangsúlyozta, miközben a női erőnyeket versenyelőnyként értelmezte a munkaerőpiacon.

A negatív vélemények első jól elkülöníthető csoportja az eltérő alkalmazhatóság kérdésére épült. E nézőpont szerint a nők és a férfiak közötti biológiai, illetve pszichológiai különbségek alapvetően meghatározzák azt, hogy milyen munkakörökben tekinthetők alkalmasnak, és ebből következően a kereskedelmi pályán sem biztosítható számukra azonos szerep és feladatkör.

Szuppán (1914) érvelése alapján a nő „férfiétől eltérő fiziológiai és pszichológiai alkotása” egyszerre jelent előnyt és korlátot. Bár elismeri, hogy bizonyos területeken – például az elárusításban, az ízlésérzéklet vagy nyelvtudást igénylő feladatokban – a nők kifejezetten alkalmasak lehetnek, más munkakörökből éppen

ezen sajátosságok miatt kizártnak tekinti őket. Az ilyen jellegű megközelítések a munkamegosztást biológiai adottságokkal indokolták, és azt állították, hogy vannak olyan pozíciók, amelyeket „*a férfiu mindenkor jobban fog tudni betölteni*”. [25] A női munkavállalás így szelektív módon, előre meghatározott területekre korlátozódott, miközben az összetettebb, nagyobb felelősséggel járó feladatokat továbbra is a férfiak kizárólagos kompetenciájaként határozták meg. A kereskedelmi iskolákban megszerzett tudás ebben az értelmezésben sem volt elegendő ahhoz, hogy felülírja a nemi különbségekből levezetett alkalmassági hierarchiát.

A negatív vélemények második kategóriája a nemek közötti lelki – és részben testi – különbözőségekre építette érvrendszerét. E felfogás szerint a nők és a férfiak eltérő pszichés adottságai, gondolkodásmódja és érzelmi működése szükségszerűen eltérő nevelési és képzési formákat indokolnak, így a koherens oktatási rendszer nem valósulhat meg egységes keretek között. Szuppán Vilmos megfogalmazása szerint „*a két nem testi és lelki különbsége, másrészt a nőknek a férfiakétól eltérő elhelyezkedési lehetőségei a fiú- és a leányiskolák különbözőségét kívánják*” [23]. Ebben az érvelésben a lelki sajátosságok nem csupán különbségként, hanem meghatározó korlátként jelennek meg, amelyek befolyásolják a tanulási folyamatot, a terhelhetőséget és a későbbi pályaválasztást is. A női tanulók így olyan csoportként jelentek meg, akik számára a férfiakéval azonos képzési struktúra nem tekinthető megfelelőnek. Ez a lelki különbözőségekre épülő kritika a nemek közötti egyenlőség pedagógiai megvalósíthatóságát vonta kétségbe. A női kereskedelmi képzés elfogadását feltételekhez kötötte, és annak elkülönült, korlátozott formáját tartotta kívánatosnak.

A következő kritikai érv a női munkavállalás és tanulás motivációit vonta kétségbe, és azt a feltételezést fogalmazta meg, hogy a nők egy része nem szakmai ambíciók, hanem házassági szándék vezérelte okokból lép be a kereskedelmi pályára. Zsengery (1899) megfogalmazása szerint gyakran tapasztalható, hogy a lányok „*direct azzal a célzattal mennek hivatalba vagy irodába, hogy valamelyik férfi kollégájuk fejét elcsavarva, férjhez mehessenek*” [23]. Ez a vélekedés a női jelenlétet az irodákban alapvetően bizalmatlansággal szemlélte, és a nők szakmai elköteleződését eleve megkérdőjelezte. A női munkavállalás ebben a diskurzusban nem a kompetenciák kibontakoztatásáról, hanem személyes, érzelmi célok követéséről szólt. Ez az érvrendszer implicit módon erkölcsi problémaként is kezelte a női munkavállalást, mivel azt sugallta, hogy a nők jelenléte megzavarhatja a munkahelyi rendet és a férfiak szakmai koncentrációját. A kritika egyúttal hozzájárult ahhoz a képhez is, amely szerint a női munka átmeneti jellegű, és végső célja nem a pályán maradás, hanem a házasság.

A következő kritikai érv a nők feltételezett alacsonyabb szellemi teljesítőképességére épült, és ebből vezette le a női oktatás tartalmi és szerkezeti elkülönítésének szükségességét. Ez a nézet a nemek közötti különbségeket nem csupán eltérő jellegűnek, hanem hierarchikusnak tekintette, és a női tanulók intellektuális terhelhetőségét korlátozottabbnak láttatta. Szuppán érvelése szerint a

leányoktatásnak külön tantervre van szüksége, amely „a leányok mai, a fiúktól eltérő szellemi fejlődéséhez és struktúrájához” [23] igazodik. Ez a megfogalmazás implicit módon azt sugallja, hogy a lányok nem képesek a fiúkival azonos tananyag elsajátítására, illetve hogy az egységes követelményrendszer számukra túlzott megterhelést jelentene. A kereskedelmi iskolák esetében ez az álláspont gyakran a tananyag csökkentését, egyszerűsítését vagy más hangsúlyok kijelölését indokolta. Ez az érv a női oktatás elkülönítését és korlátozását természetes adottságként állította be, miközben hozzájárult ahhoz, hogy a női kereskedelmi képzés hosszú távon is alárendelt pozícióban maradjon a férfiak oktatásához képest.

Az ötödik kritikai kategória a nemekhez rendelt hagyományos társadalmi szerepekből indult ki, és ezekből vezette le a nők és férfiak eltérő oktatási és munkalehetőségeit. Ez az érvrendszer a nemi különbségeket nem csupán adottságként, hanem normatív elvként kezelte, amely meghatározza a nevelés célját, tartalmát és kívánatos kimeneteleit is. Hajnal Dániel [27] érvelése szerint a nevelés feladata, hogy a „jövendő férfiakat kemény, erélyes, harcrakész emberekké”, míg a nőket „finomnak, gyengédnek” formálja, akikből a hitvesi és anyai szerep „boldogító melege” árad. Ebben a felfogásban a női ideál alapvetően a családi szférához kötődik, és értékét nem az önálló teljesítmény, hanem a férfihoz és a gyermekekhez való viszonya határozza meg. A női egyéniség ilyen értelmezése kizárja azokat a szerepeket, amelyek a versengést, a határozottságot vagy az önérvényesítést igénylik. A szerző élesen bírálja azokat a nőket, akik a férfiakkal azonos szerepeket kívánnak betölteni.

A következő negatív érvrendszer a nők férfiakkal való versenyhelyzetbe állítását kritizálta. Ebben a nézőpontban a női kereskedelmi oktatás és a nők munkavállalása nem önálló fejlődési lehetőségként jelenik meg, hanem a férfiak megélhetését veszélyeztető jelenséggént értelmeződik. Locka Alajos [28] szerint a mai iskolarendszer „helytelen irányba tereli a leányt”, amikor a férfi mellé állítja versenytársaként. A nők piaci jelenléte a férfiak számára szűkös „kenyérkereseti forrásokat” veszélyeztet, hiszen a női munkavállalók szerényebb igényei miatt nemcsak az álláslehetőségeket foglalják el, hanem árcsökkenést is előidéznak a munkaerőpiacon. Ez az érvelés a női munkát közvetlen gazdasági fenyegetésként ábrázolja, és a képzést ezért a férfiak érdekeivel szemben állónak tekinti. Ez a kritikai álláspont a kereskedelmi iskolák létjogosultságát és a női képzés társadalmi hasznát is megkérdőjelezi, hiszen a nők jelenléte a munkaerőpiacon a férfiak pozícióit gyengítheti. A diskurzusban a női oktatás nem az egyéni vagy társadalmi előrelépést szolgálta, hanem elsősorban problémaként jelent meg, amely a nemek közötti hierarchia és a férfiak gazdasági privilégiumának védelmével kapcsolódott össze.

Az utolsó kritikai kategória azon az elképzelésen alapul, hogy a kereskedelmi iskola a lányokat „megnyomorította”. Ebben a nézőpontban a női oktatás nemcsak haszontalannak vagy feleslegesnek tűnik, hanem káros hatásúvá válik, mivel a fiúkéhoz azonos tanterv alkalmazása figyelmen kívül hagyja a nemek közötti biológiai és pszichológiai különbségeket. Szuppán [29] szerint számszerűen méltó

helyzet alakult ki, mert „az azonos tantervvel megnyomorították” a lányokat. A kritika lényege, hogy a női tanulók fizikai és szellemi terhelhetősége eltér a fiúkétól, és az oktatási rendszer figyelmen kívül hagyta ezt a különbséget. Az ilyen tantervi egységesítés nemcsak a teljesítményt és motivációt csökkentette, hanem hosszabb távon károsan befolyásolta a lányok egészségét, életpályáját és önbizalmát. Összességében az állítás hozzájárult ahhoz a diskurzushoz, amely a női oktatás intézményes kereteit a nemi különbségek figyelembevétele nélkül veszélyeztetettnek látta, és rámutatott, hogy a tanterv merev alkalmazása a lányok kárára válhat.

Összegzés

A sajtóban a női kereskedelmi iskolákkal kapcsolatban megfogalmazott vélemények rendkívül sokrétűek voltak, és jól tükrözik a korabeli társadalmi, gazdasági és nemi normák befolyását. A támogató érvek elsősorban három irányból indultak ki. Egyrészt a családi és gazdasági hasznosságot hangsúlyozták: a képzett nők megbízható segítőitársai lehettek férjüknek vagy apjuknak, a családi vállalkozások működését hatékonyabbá téve. Másrészt a haza és a gyermekek érdeke állt a középpontban, amely szerint a női tudás nemcsak a család, hanem a nemzet jövőjét is szolgálja, hiszen az anya szellemi és erkölcsi példája meghatározó a következő generáció számára. Harmadrészt a gazdasági ismeretek és irodai készségek fontosságát emelték ki, azzal az indokkal, hogy ezek a képességek a nőket alkalmassá teszik a kereskedelmi pályán való hatékony részvételre, miközben a női erények – rend, pontosság, aprólékosság – különösen értékessé teszik őket az irodai munkakörökben.

A férfiakkal viszonya a női felső kereskedelmi képzéshez ambivalens volt. Egyes vélemények támogatták az oktatást, ha az a család és a gazdaság érdekeit szolgálta, illetve ha a női erények hatékony kihasználását tette lehetővé az irodai munkában. Ugyanakkor sok férfi a női tanulást korlátozandó jelenséggé értékelte, különösen akkor, ha az a férfiak munkaköreit vagy kereseti lehetőségeit érintette. A „dolgozó nő” megjelenése a munkaerőpiacon több kritikai aspektust váltott ki: egyes férfiak versenytársként látták a nőket, akik az álláslehetőségeket elfoglalhatják és akár a bérek csökkenését is okozhatják. Mások a nők képességeit és motivációit vonták kétségbe, feltételezve, hogy a lányok munkavállalása vagy a férjhez menés elősegítése, vagy a nemi szerepekhez nem illő terhelés miatt problémás.

Összességében a támogató és kritikus érvek kettőssége jól mutatja, hogy a női kereskedelmi oktatás egyszerre volt szükséges, értékes és vitatott. A férfiak sokszor pragmatikus szempontból támogatták a képzést, amennyiben az a család és a gazdaság érdekeit szolgálta, ugyanakkor fenntartással kezelték a női munkavállalás társadalmi és gazdasági hatásait, különösen a munkaerőpiacon kialakuló versenyt és a hagyományos nemi szerepek elmosódását. Ez a kettősség jól érzékelteti a

korabeli patriarchális értékrend és a női oktatás intézményes megjelenése közötti feszültséget.

Hivatkozások:

- [1] Kéri, K.: Bevezetés a neveléstörténeti kutatások módszertanába. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2001.
- [2] Maisch, P.: Nem-formális tanulási terek az olvasóvá nevelés szolgálatában a reformkorban. In: Gordon Győri, J.; Bajzáth, A. (szerk.) Új kutatások a neveléstudományokban 2023: Elkötelezettség és rugalmasság: a neveléstudomány útjai az átalakuló világban. ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar (ELTE PPK), MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság, Budapest, 2024.
- [3] Rébay, M.: A leány-középiskolák jogi szabályozása Magyarországon és a német nyelvű országokban: A jogi szabályozás az 1870-es évektől 1945-ig. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2006.
- [4] Rébay, M.: A leány-középiskolák Magyarországon és a német nyelvű országokban. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2009.
- [5] Kéri, K.: Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon 1867-1914. Pro Pannonia, Pécs, 2008.
- [6] Kéri, K.: Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással). Kronosz Kiadó, Pécs, 2018.
- [7] Nemes-Németh Nóra – Sanda István Dániel: Die Anfänge Weiblicher Erziehung und Bildung in Ungarn. In: Alfréd, Somogyi (szerk.) 13th International Conference of J. Selye University. Theological Section. Conference Proceedings Komárno, Janos Selye University, 2022. 105-111.
- [8] Nagyné Szegvári, K.: A nők művelődési jogaiért folytatott harc Magyarországon (1777-1918). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1969.
- [9] Pukánszky, B.: A nőnevelés évezredei. Gondolat, Budapest, 2006.
- [10] Pukánszky, B.: A nőnevelés története. Gondolat Kiadó, Budapest, 2013.
- [11] Sanda, I. D.: A hazai női szakképzés kezdetei a református egyház kebelében. In: Pap, F., Szetey, Sz., Fehér, Á. (szerk.): Tehetséggondozás és református szellemiség. Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar, Budapest, 2025. pp.48-56.
- [12] Nagy, A.: A felső kereskedelmi iskolák fejlődéstörténete Magyarországon (1867-1945). Doktori (PhD) értekezés. Kézirat. PTE, Pécs, 2014.

- [13] Schack, B. és Vincze, F.: A kereskedelmi oktatásügy fejlődése és mai állapota Magyarországon. Franklin-Társulat, Budapest, 1930.
- [14] A Pallas Nagy Lexikona, 1896. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/> (2025. 12. 06.)
- [15] Csengeri, J.: Olvasóinkhoz. in: Magyar Paedagógia, 1(1-2), 1892. pp. 1-2.
- [16] Mészáros, I.: Magyar Pedagógia 1892-1992. in: Magyar Paedagógia, 1992/92(1), 1992. pp. 5-24.
- [17] Stummer, K.: Nők a Kereskedelmi Szakoktatás hasábjain. in: Simonics, I., Holik, I., Tomory, I. (eds.): Módszertani újítások és kutatások a szakképzés és a felsőoktatás területén: X. Trefort Ágoston Szakképzés- és Felsőoktatás-pedagógiai Konferencia Tanulmánykötet. Budapest: Óbudai Egyetem, 2021. pp. 386-395.
- [18] Sanda I. D. Bevezetés a szakképzéstörténetbe. Budapest. Typotop Kft., 2016.
- [19] <https://adt.arcanum.com/hu/collection/Ujsag/> (2025.12.06.)
- [20] SS: Milyen pályára adjuk leányainkat? in: Ujság, 8(70), 1932. p. 50.
- [21] Bárdos, G.: Levelek az uthoz. in: Ujság, 8(78), 1932. p. 26.
- [22] Sebők, J.: Néhány megjegyzés a női kereskedelmi szakoktatásról. in: Kereskedelmi Szakoktatás, 26(8), 1918. pp. 198-205.
- [23] Szuppán, V.: A felső kereskedelmi iskolák problémája III. in: Magyar Pedagógia, 39, 1930. pp. 199-213.
- [24] A Pozsonyi Női Felső Kereskedelmi Iskola megnyitása. in: Nemzeti Nőnevelés, 30(8-9), 1909. pp. 421-422.
- [25] Szuppán, V.: A X. kereskedelmi oktatásügyi nemzetközi kongresszus. in: Magyar Pedagógia, 23, 1914. pp. 57-62.
- [26] Zsengery, M.: A női kereskedelmi oktatásról. in: Kereskedelmi Szakoktatás, 7(7), 1899. pp. 293-295.
- [27] Hajnal, D.: Hány leány készül matúrára Pécsen? in: Pécsi Napló, 25(94), 1916. p. 8.
- [28] Loczka, A.: A gyakorlati középiskoláról és tanítóképzésről szóló törvényjavaslatok. in: Magyar Pedagógia, 47, 1938. pp. 74-85.
- [29] Szuppán, V.: Még néhány szó a felső kereskedelmi iskola problémájáról. in: Kereskedelmi Szakoktatás, 38(10), 1931. pp. 409-421.